

I. МЕТОДОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА.
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 34.01

© 2001 р. С.В. Савчук

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА І ЮРИДИЧНА СОЦІОЛОГІЯ:
ТОТОЖНІСТЬ ЧИ ВІДМІННІСТЬ ПРЕДМЕТІВ

У науковій літературі питання співвідношення соціології права та юридичної соціології не отримало достатнього висвітлення, однозначної інтерпретації і до цього часу залишається дискусійним. Серед учених немає єдності думок щодо їх наукового, предметного самовизначення. Тобто проблема існує реально, з урахуванням нових інтеграційних процесів у науці вона потребує глибокого наукового осмислення. Прагнення знайти розв'язання даного проблематичного питання передбачає прояснення деяких вихідних теоретико-методологічних позицій, зокрема розкриття того сенсу, того розуміння, яке наукова думка укладає як у поняття "соціологія права" так і в поняття "юридична соціологія".

По-перше, в поняттєвому апараті наукового знання використовуються декілька термінів, які так чи інакше співвідносяться з терміном "соціологія права" – "юридична соціологія", "соціологічна юриспруденція", "правова соціологія". Поняттю "юридична соціологія" часто надають більш широке значення, ніж поняттю "соціологія права". Вважають, що сфера соціології права нібито обмежена вивченням права в його чистому вигляді, тобто правових норм та інститутів, тоді як юридична соціологія охоплює всі явища з правовим аспектом, усі, щодо яких право може бути причиною, підставою чи наслідком, де право виступає як або основний, або як другорядний, побічний чинник. Виходячи з широкого розуміння предмета дослідження, Ж.Карбон'є пропонує використовувати поняття "соціологія права" і "юридична соціологія" як синоніми. Обидва терміни проголошуються однаково прийнятними для позначення окремої галузі загальної соціології [1, с. 16; 2, с. 9-11; 3, с. 104; 5, с.30-33; 15, с.3].

Іншу концептуальну схему, що абсолютизує значення професійної ознаки, запропонував І.Таммело. На його думку, "соціологія права" –

це вивчення юридичних явищ соціологами, а "юридична соціологія" – це соціологічні дослідження юристів [16, с. 276]. Аргумент на користь такого підходу полягає в тому, що він дозволяє трактувати поняття "юридична соціологія" як сферу наукового знання, прийняту юридичним підходом, і, відповідно, поняття "соціологія права" – як галузь наукового знання, прийняту соціологічним підходом.

Деякі соціологи терміну "соціологія права" протиставляють термін "соціологічна юриспруденція", настійно підкреслюючи, що ці терміни мають змістовні відмінності та застосовуються для позначення дисциплін різних наук – соціології та юриспруденції. Терміном "соціологія права" або "правова соціологія" позначаються юридико-соціологічні дослідження в рамках окремої галузі загальної соціології, а терміном "соціологічна юриспруденція" – дослідження соціологічної спрямованості в юридичній науці [9, с. 92-95; 11, с. 65; 12, с. 125; 13, с. 47; 14, с. 312; 15, с. 3]. Але, на відміну від цієї позиції, існує й інша, діаметрально протилежна, згідно з якою терміни, поняття "соціологія права" і "соціологічна юриспруденція" є синонімами [4, с. 102-104].

У вітчизняній соціологічній та юридичній науках до цього часу віддається перевага терміну "соціологія права", яким одночасно позначається як окрема юридична наука, так і самостійна галузь знань у рамках предметної сфери соціології, що, звісно, не могло не внести плутанини в категоріально-поняттєвий апарат як правознавства, так й соціології.

Отже, враховуючи те, що термінологічні суперечки не повинні заступати сутності проблем, а також те, що в розвинутих галузях знання, якими є соціологія і правознавство, повинна бути досить висока термінологічна визначеність, вважаємо за доцільне галузь загальної соціології,

що вивчає право як соціальний інститут, як одну з соціальних підсистем суспільного життя крізь призму взаємовідносин особистості, соціальних груп і суспільства в цілому, називати "соціологією права", а окрему юридичну науку, що досліджує генезис, дію, функціонування права як особливого динамічного соціально-юридичного феномену під кутом погляду соціального аспекту, із використанням, зокрема, соціологічних засобів і методів пізнання, - "юридичною соціологією". Остання назва створює уяву про сферу наукового знання, пройняту юридичним духом, про юридичну науку, тоді як "із самого найменування "соціологія права" з достатньою очевидністю випливає, що мова йде безпосередньо не про правознавство, а про соціологію, точніше про одну з її численних галузей" [13, с. 46].

По-друге, відмінність, неоднаковість юридичної соціології та соціології права спостерігається, виявляється в розумінні їх об'єктів. Через те, що ми розглядаємо юридичну соціологію як окрему юридичну науку, то потрібно виходити з того, що об'єктом юридичної соціології, як і будь-якої іншої юридичної науки, є право перш за все як самодостатній феномен об'єктивного світу, право у взаємодії та взаємозв'язках з іншими об'єктами (матеріальними і духовними), на які воно впливає і які чинять вплив на нього. Якщо ж більш точніше – право, а також держава, що розглядається в її правовому вимірі [8, с. 25-30]. Юридична соціологія відрізняється від соціології права, від решти соціальних наук характером концептуальної орієнтації. Вона як складовий елемент усієї системи юридичних наук характеризується більше "внутрішньою" орієнтацією. Переважно спеціалізується на вивченні права, правових явищ і процесів. Спрямована на пізнання структурно-функціональних якостей і закономірностей права, на приріст саме юридичного знання. Право виступає головним об'єктом правознавства, безпосереднім об'єктом юридичної соціології, на відміну від соціології, зокрема соціології права, яка розглядає право як суб'єкт, як компонент соціальної системи. Соціологія права характеризується насамперед "зовнішньою" орієнтацією – акцентує увагу на суспільстві, на соціетальних явищах. Вивчає соціальне в праві, досліджує право на макрорівні – як соціальний інститут, з'ясовує його місце, роль та функції в суспільстві, вивчає його взаємозв'язок і взаємодію з соціумом, визначає соціальне призначення права як складової частини соціуму в контексті зв'язків між особистістю, культурою і

соціальною організацією. І це не дивно, оскільки безпосереднім об'єктом соціології є соціетальні явища (міжсуб'єктні та інтерсуб'єктні явища, які об'єднують людей як учасників спільного життя) різного рівня і типу; адже соціологію цікавить фундаментальна структура різних соціальних феноменів, що складають у своїй сукупності сучасне суспільне життя. Необхідно зазначити, що термін "соціетальний" використовується нами аналогічно його розумінню Т.Парсонсом [10, с. 18-19]. Отже, стає очевидним, що головним об'єктом соціології права, як і будь-якої з численних галузей загальної соціології, є соціальна система, а саме сучасне суспільство (соціетальне угруповання) як "ядро" всього соціального. Йдеться насамперед про те, що соціологія права та юридична соціологія відрізняються рівнями пізнання права. Перша досліджує право на рівні субоб'єкта, друга – на рівні головного об'єкта.

По-третє, юридична соціологія і соціологія права відрізняються своїми специфічними предметами. Як відомо, зміст предмета будь-якої науки, його концептуальна, поняттєва схема зрештою визначається онтологічними якостями її об'єкта. Предмет науки є результатом теоретичного обґрунтування емпіричного об'єкта, яке дозволяє виявити закономірності розвитку і функціонування останнього. Предметом правознавства, отже, так само є право і держава, але право і держава, які пізнані, усвідомлені в їх сутнісних проявах і характеристиках, тобто їх основні сутнісні якості в їх поняттєво-правовому осягненні, розумінні та вираженні. Враховуючи те, що юридична соціологія є відносно самостійною структурною частиною, формою виразу поняттєво-єдиного юридико-теоретичного знання, стає очевидним, що предмет юридичної соціології – це специфічний соціолого-юридичний аспект, складовий момент предмета всієї юридичної науки, який зумовлюється, визначається соціолого-юридичними поняттями права. Право в соціолого-юридичних дослідженнях береться і розуміється не статично, не лише як система норм, але і як динамічна система, що охоплює сферу їх реалізації, сферу дії права. Воно досліджується в динаміці, як процес постійного взаємопереходу від генези права до його соціальної дії; в широкому контексті структурних і функціональних зв'язків із соціальними чинниками (явищами, процесами), які як сприяють впливу права на суспільні відносини, так і перешкоджають цьому. При цьому неодмінно враховується специфіка права як юридичного феномену, як нормативно-регу-

лятивної системи. На відміну від соціології права, юридична соціологія оперує формальним визначенням поняття права (сутність явища розкривається через ознаки форми, в якій проявляється право).

Відповідно, предмет соціології права – це особливий аспект предмета соціології, специфічний правовий елемент поняттєвої схеми сучасного суспільства. В цьому розумінні можна сказати, що соціологія права вивчає безпосередній взаємозв'язок і взаємодію соціального та правового, тобто вона пізнає соціальне в праві та соціальну роль права як складової частини соціуму. До її завдань входить дослідження зв'язку між правом як соціальним інститутом і суспільством, соціальних функцій права та комплексних процесів трансформації юридичних норм в соціальну поведінку на всіх рівнях – суспільства, різноманітних соціальних прошарків, колективів, груп та особистості [6, с.118-119]. Вона вивчає правову сферу як одну з соціальних підсистем кризь призму взаємовідносин особистості, соціальних груп і суспільства в цілому [11, с.64-65]. Соціологія права цим абсолютизує акціоністські, поведінкові аспекти права. Поведінка особи (фактична поведінка) досліджується в соціокультурному аспекті. Так само і право в соціології права розглядається в більш широкому, ніж в юридичній соціології, пізнавальному контексті - з точки зору дослідження зв'язків, підтримання соціального порядку. Соціальний інститут права розглядається в єдності його функціональних і дисфункціональних проявів у суспільному житті. Узагальнення правових явищ досягає найвищого рівня, з метою пізнання, пояснення і характеристики сучасного суспільства в цілому. Юридична ж соціологія такими узагальненнями обмежитися не може, оскільки її призначення, окрім усього іншого, – обслуговування галузевих юридичних наук. Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна дати визначення предметів соціології права та юридичної соціології. І оскільки будь-яка наука починається з вивчення закономірностей розвитку досліджуваних явищ, то обов'язково врахуємо цей момент у визначенні їх предметів.

Предметом соціології права як окремої галузі загальної соціології є соціальні закономірності функціонування та зміни права, форми виявлення, шляхи та механізми їх реалізації в поведінці і діяльності особистості, соціальних груп та суспільства в цілому, як необхідна умова підтримання соціального порядку.

Предметом юридичної соціології як юридичної науки виступають специфічні закономірності мікросоціогенезу правових норм, соціодинаміка їх функціонування та безпосередні наслідки соціальної дії, як необхідна умова оптимізації правового регулювання.

По-четверте, концептуальна специфіка предметів соціології права та юридичної соціології зумовлює відмінність методів цих наук. Специфіка методів виражена в специфіці предметів. Метод соціології права, в його співвідношенні з методом юридичної соціології, володіє тією ж специфікою, самостійністю, як і предмет соціології права в його співвідношенні з предметом юридичної соціології. Так, пізнавальні можливості методу юридичної соціології задані евристичним, творчим потенціалом відповідної концепції соціолого-юридичного праворозуміння, що лежить в основі юридичної соціології та відповідає предметній сфері останньої. Концепція праворозуміння концентровано виражає свою сутність у специфічному формулюванні методу. Саме вона й утворює основний концептуальний каркас методу юридичної соціології, виражає його сутність, внутрішній зміст. Характерні, відмінні ж властивості різноманітних концепцій юридичної соціології зумовлені, зрештою, специфікою відповідної концепції соціолого-юридичного праворозуміння, що лежить в їх основі. Тобто, принципове переакцентування наукової парадигми юридичної соціології є наслідком зміни фундаментальних уявлень про право.

Одночасно з основним, специфічним методом пізнання, тобто певною концепцією праворозуміння в дії, юридична соціологія використовує також і загальнонаукові методи та методи інших наук, перш за все соціологічні методи, як пізнавальні засоби і компоненти самого методу юридичної соціології, як способи і прийоми саме соціолого-юридичного пізнання. Ефективність використання цих методів залежить від належної інтеграції їх в поняттєву систему теорії юридичної соціології, від конкретизації, юридизації їх теоретико-гносеологічного потенціалу під специфічним кутом погляду її предмета, відповідної концепції праворозуміння. Але вона використовує ці методи для розв'язання суто юридичних проблем, з метою пізнання закономірностей розвитку саме правових явищ, механізмів правового регулювання, наукового передбачення, прогнозування і планування основних напрямів ефективного впливу права, законодавства і законності на прогресивний розвиток суспільних відносин,

на відміну від соціології права, яка використовує соціологічні методи, весь методологічний інструментарій соціології для вирішення загально-соціальних проблем. Концепція розуміння суспільства постає базисною категорією соціології права, має вирішальне значення в плані визначення її предмета і методу.

Отже, у цілому можна зробити висновок, що коли постає питання співвідношення соціології права та юридичної соціології, то по суті мова йде про концептуальну різницю соціологічного та юридичного підходів до соціально-правових проблем. Ця різниця зумовлена відмінністю предметів їх наукового інтересу, вивчення і вивченості (науково-професійної компетентності), специфікою соціологічної та юридичної думки.

Безумовно, висловлені в даній статті міркування не претендують на вичерпне та остаточне розв'язання проблеми співвідношення соціології права та юридичної соціології. Її основна мета – продовження обміну думками, але ні в якому разі не в прагненні догматизувати свою точку зору і відкинути інші.

Список літератури

1. Боботов С.В. Буржуазная социология права. – М.: Юридическая литература, 1978. – 224 с.
2. Варчук В.В. Социология права. – М.: Союз, 1997. – 124 с.
3. Варчук В.В. Социология права – отрасль социологии // Социологические исследования. – 1996. - №11. – С. 102-109.
4. Зорькин В.Д. Позитивистская теория права в России. – М.: МГУ, 1978. – 270 с.
5. Карбонье Ж. Юридическая социология. – Б.: БГК им. И.А.Бодуэна де Куртенэ, 1998. – 352 с.
6. Кудрявцев В.Н., Казимирчук В.П. Современная социология права: Учебник для юридических факультетов и институтов. – М.: Юристъ, 1995. – 297 с.
7. Кульчар К. Основы социологии права. – М.: Прогресс, 1981. – 256 с.
8. Лапаева В.В. Социология права. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2000. – 304 с.
9. Недбайло П.Е. Введение в общую теорию государства и права (Предмет, система и функции науки). – К., 1971.
10. Резник Ю.М. Введение в социальную теорию. Социальная эпистемология. Пособие. – М.: Институт востоковедения РАН, 1999. – 327 с.
11. Тадевосян Э.В. К вопросу о социологии права // Социологические исследования. – 1997. - №11. – С. 62-68.
12. Тадевосян Э.В. О курсе «Социология права» // Социально-политический журнал (социально-гуманитарные знания). – 1998. - №1. – С. 122-133.
13. Тадевосян Э.В. Социология права и ее место в системе наук о праве // Государство и право. – 1998. - №1. – С. 46-53.
14. Туманов В.А. Буржуазная правовая идеология. К критике учений о праве – М.: Наука, 1971. – 384 с.
15. Юридическая социология. Учебник для вузов. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА - ИНФРА-М), 2000. – 368 с.
16. Quaderni della rivista Sociologia del diritto. - I, 1974.

Стаття надійшла до редколегії 29.08.2001 р.

S.Savchuk

SOCIOLOGY OF LAW AND LEGAL SOCIOLOGY: IDENTITY OR DIFFERENCE OF SUBJECTS

Summary

In the article the correlation of the fundamental characteristics of sociology of law and legal sociology is exhibited. As a matter of fact speech goes about conceptual discrepancy of the sociological and legal approaches to research of social-legal problems. This discrepancy is stipulated first of all by difference of subjects of their scientific interest, specificity of a sociological and legal idea.